
DOKUMENTY A MATERIÁLY

DVA LISTY OSTRIHOMSKÉHO PROVIZORA MICHALA MUTNOKYHO Z ROKU 1541

ZOLTÁN BAGI

BAGI, Z.: Two reports of Ostrihoms provizors Michael Mutnokoy from 1541. *Vojenská história*, 4, 12, 2008, pp. 75 – 86, Bratislava.

The two reports found in the legacy of Ferenc Árpád Kollár and supposedly translated from Latin or Hungarian into German might have been written at the beginning of September or October of 1541 and provide information about the events happened after the occupation of Buda. The manuscript weighs great importance in two ways. On the one hand, the information Mihály Mutnoki received from Hieronym Łasky and the spy sent to Buda enriches our knowledge about the era. On the other hand, this could be of great significance for political and military reasons for the Hungarian king, Ferdinand I and his administration.

Military History. Hungary. 1541.

Koncom 30. rokov 16. storočia vo Vysokej Porte zosilneli hlasy za naliehavé obsadenie Uhorska potom, čo Osmani utrpeli v stratégii jeho obsadenia fiasko, pričom vojenské výpravy namierené do Uhorska boli veľmi nákladné. Príčinou boli aj nepokoje¹ v krajine, resp. Varadínska zmluva². Smrť kráľa Jána Zápoľského (21. alebo 22. júla 1540), ako aj vojenské operácie Ferdinanda Habsburského na jeseň roku 1540, definitívne povzbudili Sülejmána k rýchlej zmene jeho dovtedajšej politiky.³ Sľubmi a vyhrážkami sa dovtedy snažil o udržanie jednoty prívržencov kráľovnej vdovy Izabely, pokým neprišiel so svojimi vojskami k Budínu. Po porážke vojsk kapitána Wilhelma von Roggendorfa⁴, Turci dňa

1 Viac o postupnom obsadzovaní Uhorska: Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás, Bp. 1991 (ďalej: Fodor) 65-68.; O povstaní Štefana Majláda: Erdély rövid története. Napísal: Barta Gábor, Bóna István, Köpeczi Béla, Makkai László, Miskolczy Ambrus, Mócsy András, Péter Katalin, Szász Zoltán, Tóth Endre, Trócsányi Zsolt, R. Várkonyi Ágnes, Vékony Gábor. Bp., 1989 (ďalej: Erdély rövid története) 221-222.

2 O Varadínskom mieri: R. Várkonyi Ágnes: Europica varietas-Hungarica variates. Bp. 1994. (ďalej: R. Várkonyi) 27-31.; Barta Gábor: Az erdélyi fejedelemség születése. Magyar História sorozat. Bp., 1979. (ďalej: Az erdélyi fejedelemség születése) 55-62., Jeho kritické vydanie: GOOSS, RODERICH: Österreichische Staatsverträge. Fürstentum Siebenbürgen (1526-1690). Wien, 1911. 65-85.: No. 16. (=Veröffentlichungen der Kommission für Neuere Geschichte Österreichs 9.)

3 Fodor, 68.

4 Generál Wilhelm von Roggendorf dostal príkaz od Ferdinanda 2. augusta 1540 na obsadenie Ostrihomu a Bu-

29. augusta 1541 „ľstou, bez väčších ťažkostí, bez zjavného dôvodu“⁵ obsadili hlavné mesto Uhorského kráľovstva. Vysoká šľachta na strane Jána, ktorá sprevádzala maličkého Jána Žigmunda do tureckého tábora, si zase sedem dní „vychutnávala“ sultánovu „pohostinnosť“ a za tento čas sa rozhodlo o osude krajiny, ako aj uhorských vodcoch.⁶

Po páde Budína boli napísané po nemecky dva listy⁷ – našli sa – v Kollárovej pozostalosti, ktoré uverejňujem v prílohe tejto štúdie po nemecky a po slovensky a podrobujem rozboru. Z listu ostrihomského provizora⁸ Michala Mutnokého kráľovskému personálovi Františkovi Révajovi⁹ a k nemu pripojenej krátkej správy sa dá predpokladať, že pôvodne boli napísa-

-
- dína. Spomedzi pevností chrániacich hlavné mesto 31. októbra obľahol Ostrihom, Vyšehrad a Vacov a začal s útokom na Budín. Dňa 2. decembra však musel skončiť s útokom. V roku 1541 ho Ferdinand znova poslal na obsadenie Budína. Dobývanie začalo 4. mája. Dňa 21. augusta cisárske oddiely utrpeli vážnu porážku od tureckého oslobodzujúceho vojska, vlastne od vojsk Valentína Töröka vychádzajúcich z Budína. V bitke sa Roggendorf smrteľne zranil a niekoľko dní nato aj zomrel. Magyarország történeti kronológiája. II. kötet 1526-1848. Főszerk.: Benda Kálmán. Bp. 1982. (ďalej: Kronológia) 365.; Szakály Ferenc: Küzdelem Magyarország birtoklásáért 1526-1541. In: Magyarország hadtörténete. I. kötet. Főszerk.: Liptai Ervin. Szerk.: Borus József. Bp., 1984. (ďalej: Magyarország hadtörténete) 172.; Veress D. Csaba: Várak a Bakonyban. Bp., 1983. 31.
- 5 1504-1566 Memoria rerum. Pripravil do tlače, napísal doslov a poznámky Bessenyei József. Bp. 1981. (ďalej: Memoria rerum) 76.
- 6 Fodor, 105-107.; List servitora kráľovnej Izabely Antonovi Verančičovi o strate Budína. In: Magyar Történeti Szövegyűjtemény. I. kötet. Szerk.: Sinkovics István Bp., 1968 (ďalej: Porembski) 33-41.; Mikuláš Istvánffy vmenúva aj mená pašov, ktorí podporovali niektoré z troch možných rozdelení Uhorska. Istvánfi Miklós: Magyarország története 1490-1606. Preložil: Vidovich György I. kötet. Debrecen, 1871. (ďalej: Istvánffy) 277-278.
- 7 Umiestnenie dvoch správ: Magyar Országos Levéltár, Kollár Árpád Ferenc hagyatéka I. 7. 53. kötet 349-351.; Mutnokého list Františkovi Révajovi tiež: Országos Széchényi Könyvtár. APPONYI, Hungarica. I.k.N. 290.p. 205. Vier wahrhaftige Missive. 3. list. Originál listu som hľadal v korešpondencii Révajovského rodu z tohto obdobia, ale bohužiaľ som neuspel. Ústredný archív Révajovského rodu sklabinisko-blatnickej vetvy. Missives 1521-1621. MOL Mikrofilmtár (P 585) X 6900; preklad časti týkajúcej sa Valentína Töröka možno nájsť: Sztárai Mihály: História Perényi Ferenc kizabadulásáról. Magyar Ritkaságok sorozat. Válogatta, a szöveget gondozta, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta Téglásy Imre. Bp., 1985 (ďalej: Sztárai) 131.; Bessenyei József v monografii o Valentínovi Törökovi, ako aj v edícii prameňov sa zmieňuje o spomínanej časti, ale pravdivosť prameňa spochybnil. Bessenyei József: A Héttorony foglya. Labirintus sorozat 1986. (ďalej: Bessenyei) 99.; Enyingi Török Bálint. A bevezetőt írta és a forrásokat közléteszi Bessenyei József. Bp., 1994. (ďalej: Bessenyei: Enyingi Török Bálint)XXVI.
- 8 Michal Mutnoký sa zúčastnil bitky pri Moháči, kde ho zajali. Pôžičky, ktoré si zobral na vyplatenie výkupného ohraničili na celý život jeho majetkové možnosti. Od roku 1529 bol servitorom ostrihomského arcibiskupa Pavla Várdaja, bol kastelánom ostrihomského hradu. V rokoch 1540 a 1541 bol jeho dvorským sudcom. Od roku 1550 – po smrti arcibiskupa spravoval jeho statky a majetok arcibiskupstva, ako správca príjmov ostrihomských majetkov. Na nariadenie kráľa Ferdinanda sa koncom mája roku 1550 spolu so Štefanom Mekčejom (Mekcsey) – jágerským hrdinom – zúčastnil na turecko-uhorskom rokovaní v Gyöngyösi o náhrade škôd. Zomrel vo februári 1552, jeho vdovu Annu Šujok (Sulyok) si zobral za ženu Ján Balaša. Egházttörténeti emlékek a magyarországi hitújítás korából. Szerk.: Karácsonyi J., Kollányi F., Lukacsics J. V. kötet (1548-1551) Bp. 1912 226-227; 240-241; 282-283; 286; 316; 352-353; 356; 388-389; 478; 561-562; 569-570; 590-592; 605; 608-610; Austro-Turcica 1541-1552. Diplomatische Akten des habsburgischen Gesandtschaftsverkehrs mit der Hohen Porte im Zeitalter Süleymans des Prächtigen. Bearbeitet von Srećko M. Džaja unter Mitarbeit von Günter Weiß. In Verbindung mit Mathias Bernath herausgegeben von Karl Nehring. Für das SÜDOST-INSTITUT herausgegeben von Edgar Hösch und Karl Nehring. München, 1995 (ďalej: Austro-Turcica) 442-447, Nr. 168.; Pozri ďalej: Bethlen Farkas: Erdély története I. A mohácsi csatától a váradi békekötésig (1526-1538) I-II. könyv. Preložil: Bodor András. Napísal poznámky a zostavil registre: Pálffy Géza. Budapest-Kolozsvár, 2000. (ďalej: Bethlen) 205.; Papp Sándor: Kárrendezési kísérletek a hódoltságban az 1547. évi békekötés után. Keletkutatás 1996. ősz – 2002. tavasz. (ďalej: Papp) 149.; Szentmártoni Szabó Géza: Muthnoký Mihály végrendelete (Pozsony, 1552. február 16.). In: Lymbus 2003 Magyarságtudományi Forrásközlemények. Főszerk.: Ujváry Gábor. 6-10.; G. Etényi Nóra-Horn Ildikó-Szabó Péter: Koronás fejedelem. Bocskai István és kora. Bp., 2006. 23.
- 9 František Révaj sa narodil v roku 1489. Svoje odborné vzdelanie dosiahol na budínskej vysokej škole, neskôr v roku 1521 bol už tajomníkom Štefana Bátóriho. Po bitke pri Moháči sa postavil na stranu Ferdinanda. Od 29.

né po latinsky, prípadne po maďarsky, a iba neskôr vznikol ich nemecký preklad. Keďže na spisoch nie je uvedený dátum, dá sa preto iba na základe obsahu textu usúdiť približný čas ich vzniku. Z prvých riadkov Mutnokého listu vyplýva, že kráľovský personál sa už dozvedel o vyslaní poslov s požiadavkou prímeria, Mikuláša grófa zo Salmu a Neuburgu¹⁰ a Žigmunda Herbersteina¹¹ do tureckého tábora¹², ako aj o tom, že sa sultán vybral späť do Konštantínopola. Podľa informácií ostrihomského provizora kráľovná vdova Izabela sa v čase napísania správy nachádzala s veľmožmi podporujúcimi Jána Zápoľského v Lippe. Druhý excerpovaný list zvestoval smrť a pohreb Štefana Verbőciho.¹³

Na základe preštudovania súdobých prameňov a literatúry môžeme dospieť k záveru, že Mutnoký pravdepodobne napísal svoj list koncom septembra alebo začiatkom októbra roku 1541, keď Ferdinandovo vyslanectvo žiadajúce prímerie vyjednávalo v tureckom tábore nasledujúci mesiac po páde Budína, medzi piatym a pätnástym dňom¹⁴. Sultán so svojim

novembra 1527 bol kráľovským personálom. Ferdinand ho v roku 1532 vymenoval za hlavného župana Turčianskej stolice. Verný luterán sa v roku 1542 – vzdal svojho úradu v prospech Alexeja Turzu – a vyzdvihol sa na uhorského miestodržiteľa, tento úrad zastával do smrti 1. novembra 1553. Nagy Iván: Magyarország családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. V. kötet. Pest, 1862. (ďalej: Nagy Iván) 709-711.; Frankl Vilmos: Révai Ferencz nádori helytartó fiainak hazai és külföldi iskolázatása. 1538- 1555. Pest, 1873. 6-7.; Fallenbüchl Zoltán: Magyarország föméltóságai. Bp. 1988. (ďalej: Fallenbüchl: Magyarország föméltóságai) 69. a 107.; Fallenbüchl Zoltán: Magyarország főispánjai. 1526-1848. Bp. 1994 (ďalej: Fallenbüchl: Magyarország főispánjai) 104.

- 10 Mikuláš gróf zo Salmu a Neuburgu (Niklas Graf zu Salm und Neuburg) (1500 — 1550) hlavný komorník v rokoch 1529 – 1550. Od roku 1536 bol osem rokov bratislavským hlavným kapitánom. Od roku 1546 do svojej smrti, do jari 1550, ako kráľovský hlavný vojenský veliteľ spolu s ostrihomským arcibiskupom Pavlom Várdajom a miestodržiteľom riadil obranu krajiny a usporiadal nový obranný systém v centre Uhorska. Ferdinand ho 23. decembra 1545 vymenoval za kráľovského hlavného komorníka. Fallenbüchl: Magyarország föméltóságai, 83.; Pálffy Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetenek története a kezdetektől a 18. század elejéig. Történelmi Szemle (TSz) 1996/2-3184-185.; Pálffy Géza: Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16-19. században. TSz 1997/2. 274. Lásd még: Pálffy Géza.: A császárváros védelmében. A győri főkapitányság története 1526–1598. (=A győri főkapitányság története a 16–17. században, 1.) Győr, 1999. 257–258.
- 11 Žigmund Freiherr von Herberstein diplomat a historik sa narodil 23. augusta 1486 v korutánskom Wiprachbansku. Zúčastnil sa na strane Maximiliána I. benátskej vojny, pri obrane Mitterburgu sa stal slávnym. V roku 1514 oslobodil pevnosť vo friaulskom Merane, za čo ho cisár pasoval za rytiera. V roku 1516 plnil v Dánsku, potom vo Švajčiarsku diplomatické úlohy. Ešte v tom istom roku sa vybral na svoju prvú východnú cestu do Poľska a Ruska (1516-1518). Druhé vyslanectvo do Moskvy sa uskutočnilo v rokoch 1526 – 1527. V roku 1532 sa zúčastnil vojny proti Turkom. Za svoje služby získal v roku 1537 barónsky titul. Po budínskom poslanstve roku 1541 dostal na vlastnú žiadosť menej úloh. V roku 1549 vyšlo po latinsky dielo o jeho ruských cestách s názvom – Rerum Moscoviticarum commentarii, ktorého nemecký preklad vyšiel v roku 1557. Herberstein zomrel vo Viedni 28. marca 1566. Viac o živote Herbersteina: Allgemeine Deutsche Biographie. Zwölfter Band. Leipzig, 1880. 35-39.
- 12 Popri Salmovi a Herbersteinovi mal byť aj František Révaj členom poslanstva vyslaného do sultánovho tábora, napokon však s nimi nešiel. Bethlen Farkas: Erdély története II. A váradi békekötéstől János Zsigmond haláláig (1538-1571) II-V. könyv. Preložil: Bodor András. Poznámky napísal: Kruppa Tamás. Budapest-Kolozsvár, 2002. 82.
- 13 Štefan Verbőci (Kerepeci) sa narodil ako potomok drobnej šľachtickej rodiny v roku 1458. V čase pred Moháčom zastával rôzne verejnoprávne úrady. V rokoch 1525 – 1526 bol necelý rok palatínom. Bol zostavovateľom Tripartita. Po Moháči sa postavil na stranu Jána Zápoľského. Dostal titul kancelára. Od roku 1527 bol hlavným županom Tolnianskej stolice a od roku 1536 Novohradskej. Ako diplomat viackrát zastupuje kráľa Jána, v roku 1527 v Olomouci (Olmütz) a v roku 1533 v Konštantínopole. V roku 1540 bol zástupcom panovníka v Budíne, ktorý odišiel do Sedmohradska, po jeho smrti bol s Jánom Esékim na rokovaniach s Portou. Zomrel v októbri 1541 v Budíne. Vö.: Fraknoi Vilmos: Werbőczy István. Bp., 1899. (ďalej: Fraknoi); R. Várkonyi, 17.; Fallenbüchl: Magyarország föméltóságai, 98. Tanulmányok Werbőczy Istvánról. Szerkesztette: Hanza Gábor, Boóc Ádám, Buzády Csongor. Budapest, 2001.
- 14 Vö.: Austro-Turcica, 5-17., Nr.: 2.

vojskom o týždeň neskôr, dňa 22. septembra, opustil Budín.¹⁵ Podľa jedného informátora ostrihomského provizora, Hieronyma Łaskiho¹⁶ zase Sülejman, ako sa píše v správe, pustil na slobodu na dva dni chôdze od Budína. Kráľovná Izabela so svojím sprievodom sa nachádzala už v druhej polovici septembra v Lippe, a odtiaľto poslala list 18. októbra krakovskému veliteľovi Jánovi Tarnowskému,¹⁷ a na ten istý deň zvolal do Debrecína Fráter Juraj zatísku a sedmohradskú šľachtu, ako aj predstaviteľov Sasov a Sikulov, aby uskutočnili partikulárnu kongregáciu.¹⁸ Čas vzniku druhého spisu – podľa môjho predpokladu – sa dá určiť zakrátko po smrti Verbőciho koncom októbra¹⁹. Na základe toho sa dá stanoviť, že Mutnoky, resp. neznámy autor, si zaznačili udalosti, ktorým pripisovali veľký význam, v čase od druhej polovice septembra do konca októbra roku 1541.

Prirodzene vyvstane otázka, prečo sa provizor ostrihomského arcibiskupa Pavla Várdaja²⁰ podelil o tieto dôležité informácie práve s Révajom? Možno sa veľmi nemýlim – svedčia o tom nepriame dôkazy – že uhorská šľachta stojaca za Ferdinandom a dve určujúce osobnosti uhorskej administrácie habsburského panovníka boli v úzkom pracovnom kontakte.²¹ Z toho dôvodu mohol Mutnoky pokladať za mimoriadne dôležité, aby – zrejme rešpektu-

15 Kronológia, 374.

16 Hieronym Łaski sa narodil v roku 1496 ako potomok poprednej poľskej šľachtickej rodiny. V naštartovaní kariéry mu pomohol strýko Ján Łaski, arcibiskup v Hniezdne. V roku 1513 študoval v Ríme a v rokoch 1514 až 1517 zase v Bologni. Svoju diplomatickú kariéru začal rozvíjať v roku 1519. V roku 1527 nastúpil do služieb kráľa Jána I. Medzi decembrom 1527 a februárom 1528 viedol úspešné rokovania s Portou. Zápoľský ho v roku 1530 urobil sedmohradským vojvodom. Za podporu Ľudovíta Gríttiho ho dal kráľ Ján uväzniť, potom keď ho pustil na slobodu prostredníctvom Łaskiho, prestúpil na stranu Ferdinanda. Jeho nový poverovateľ ho na jeseň 1540 poslal rokovať s Portou. 8. novembra ho Sülejman zajal. Zajatého vyslanca si sultán dovliekol zo sebou do Uhorska v roku 1541. Turci ho po páde Budína pustili na slobodu s tým príslubom, že vystúpi zo služieb Ferdinanda. Vážne chorý zomrel 22. decembra 1541 v Krakove. Podrobnejšie pozri: Két Targyalás Sztambulban. Hieronimus Łaski tárgyalása a töröknel János király nevében. Habardanecz János jelentése 1528. nyarán sztambuli tárgyalásairól. Régi Magyar Könyvtár sorozat. Források 5. Szerk.: Kőszeghy Péter. Dielo zostavil: Barta Gábor. Napísal štúdie a podnámky: Barta Gábor a Fodor Pál. Dokumenty preložil: Barta Gábor és Kun József. Bp., 1996. 41-45.; O strýkovi Hieronyma Łaskiho – Jánovi Łaskim, arcibiskupovi v Hniezdne a kancelárovi obšírnejšie: Hermann Zsuzsanna: Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Bp., 1961. 47-66. O smrti Łaskiho: Istvánffy, 279-280.

17 A Magyar Tudományos Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai. Ismerteti: Óváry Lipót. Második füzet. Bp., 1894. 81-82.

18 Erdély rövid története, 223.; Kronológia, 374.

19 Vö. Memoria rerum, 89.; Szerémi György: Magyarország romlásáról. Preklad Lászla Erdélyiho prepracoval László Juhász. Úvod a vysvetlivky napísal Székely György. Bp., 1979. (ďalej: Szerémi) 328-331.; Istvánffy, 280.; Komáromy András: Werbőczy István és fia. Századok XLIV. évf. 1910/3 (ďalej: Komáromy) 211.; Barta Gábor: Egy magyar politikus a középkori Magyarország széthullásának éveiben (Werbőczy István kancellár, 1526-1541). In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. Évfordulója alkalmából. Szerk.: Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp., 1986. (ďalej: Barta) 320. Podľa Horváth Mihály Werbőczy zomrel v ďalšom roku. Horváth Mihály: Magyarország történelme. III. kötet. Pest, 1861. (ďalej: Horváth) 147.

20 Pavol Várdaj sa narodil v roku 1483. Pôsobil ako familiár Jána Zápoľského, s jeho podporou, rástla aj jeho cirkevná kariéra. Medzi rokmi 1512 a 1516 bol vicepokladníkom a prepoštom starobudínskeho Kostola Sv. Žigmunda (1513-1517), potom od roku 1519 je pri viacerých príležitostiach spomínaný ako kráľovský pokladník do roku 1524. Od roku 1521 do 1524 je vesprémskym, v období rokov 1524 a 1526 jágerským biskupom, ako aj hlavným županom Vesprémskej a Hevešskej stolice. Zápoľský ho v roku 1526 urobil ostrihomským arcibiskupom a kráľovským hlavným kancelárom. V roku 1527 prestúpil na stranu Ferdinanda, ktorý ho v jeho úradoch potvrdil. V rozpätí rokov 1529 a 1530 sa na krátky čas znova vrátil na stranu Zápoľského (v čase Sülejmanovej viedskej výpravy a útoku Viliama Roggendorfa na Jána I.). Od roku 1542 do smrti v roku 1549 bol kráľovským miestodržiteľom a hlavným županom Peštiansko-piliško-šoltskej stolice. Szerémi, 148-254.; Memoria Rerum, 36-39.; Bethlen, 213-214.; Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai. 69., 96.,

21 Vö. V roku 1527 Ferdinand potvrdil Várdaja, keď prestúpil od Zápoľského, vo funkcii hlavného kancelára, kým Révaja vymenoval za kráľovského personála. O pätnásť rokov neskôr obidvaja dostali nové poslanie, keď ostrihomského arcibiskupa vymenoval za miestodržiteľa a doterajšieho personála za palatína. Fallenbüchl: Magyarország főméltóságai. 69., 96., 107.

júc rozkaz pána – následne po tureckom obsadení Budína informoval o udalostiach v bývalom hlavnom meste a okolí Ostrihomu kráľovského personála, na základe správy získanej od Ľaskiho a svojho budínskeho vyzvedača, respektíve z vlastného počutia. Z iného hľadiska tiež nie je nepredstaviteľné, že – prispôsobujúc sa novovzniknutej situácii – sám Révaj poveril zháňaním informácií ostrihomského provizora, keď navštívil ostrihomské arcibiskupstvo, čo tiež vysvitá z prvých riadkov správy: „...*Milostivý Pane, nepochybujem o tom, že Vaša milosť už vie, že čo sa tu stalo po Vašom odchode. ...*“ (Pozri prílohu)²²

Z hlásenia ostrihomského provizora môžeme spoznať posledné momenty politickej kariéry dvoch veľmožov, prívržencov kráľa Jána Zápoľského. Najväčšiu porážku počas rokovania v sultánovom tábore v Óbude – bez pochybnosti – utrpel Valentín Török²³. Súdobé pramene sa však odlišujú ohľadom začiatku jeho zajatia. Na základe zápiskov Antona Verančiča vyplýva, že Sülejman istý čas zavádzal tútora maličkého kráľoviča prepustením na slobodu: „...Terek Bálintot egy falkáig vele viszen, mert vonának dolgok, kikröl övele indulván, szólni akarna. Annakutánna ötet is bocsatána királné asszon és király fia mellí...Mindaddig az Terek Bálint szép és tiszteletes szókkal tartanak, hogy im Soklósrul, im Eszíkrol elbocsátják, míg írik az Nándorfejevárot. Ott oztán mindjára vasot verínek az lábaira, és mint rabot kezdínek tartani...“ (Valentína Tereka zoberú k vojsku, lebo boli by záležitosti, o ktorých by chcel hovoriť. Potom ho tiež pošlú za kráľovnou a synom kráľa...Dovtedy sa k nemu správajú pekne a dôstojne, pokiaľ ho zo Soklós a Eszík neodvolajú, kým neprídu k Belehradu. Tam mu potom prikovali nohy a začali ho držať ako väzňa...) ²⁴ Oproti tomu na základe zápiskov Juraja Serémiho a Jána Brutusa vysvitá, že ho Turci už v Budíne „...spúťali do okov...“²⁵ Na základe Mutnokyo listu sa zdá byť hodnoverná práve táto informácia, veď už zo spomínaného Ľaskiho rozprávania zistil, že šľachtica vo dne a v noci držia v okvách. (Pozri prílohu).

Na vysvetlenie zajatia Valentína Töröka historik József Bessenyei vychádzal z viacerých možností, ktoré mohli viesť k sultánovmu rozhodnutiu. V úvahe vychádzal z povestnej nestálosti pána Valentína, vyhlásení urážajúce Osmanov, a hlavne polohy jeho majetkov a hradov, ktoré mohli byť zálohou pri obrane Budína, resp. mohli slúžiť ako základňa prípadného útoku na Viedeň.²⁶ Na základe správ ostrihomského provizora nám vychádzajú štyri hlavné dôvody, ktoré vplývali na rozhodnutie Sülejmana. Po páde Budína sultán a jeho radcovia mohli právom predpokladať ochabnutie jeho protitureckej orientácie, čomu nemohlo zabrániť ani prípadné väznenie jeho synov v Konštantínopole. Podobný obrat zmeny správa-

22 O uhorskej vojenskej špionáži pozdĺž hraníc v 16. a 17. storočí viac pozri: Pálffy Géza: Hírszerzés és hírközlés a törökkori Magyarországon. In: Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben. Szerk.: Petercsák Tivadar és Berecz Máttyás. Studia Agriensis 20. Eger, 1999. 33-65.

23 Valentín Török (Enyingi) sa narodil v roku 1504 ako druhý syn belehradského bána Imricha Töröka. V bitke pri Moháči bol jedným z kráľových strážcov. V roku 1526 sa postavil na stranu Zápoľského, ktorý ho vymenoval za temeškého župana, potom rok neskôr už bojoval na strane Ferdinanda. Aj Ferdinand ho vymenoval za temeškého župana, v roku 1530 zase za sedmohradského vojvodu. V roku 1536 sa stal prívržencom kráľa Jána výmenou za hrad v Pápe a panstvo. Po smrti kráľa Jána sa stal spolu s Fráтром Jurajom a Petrom Petrovičom miestodržiteľom krajiny a hlavným kapitánom. 29. augusta 1541 ho dal zajať Sülejman. Zomrel v roku 1550 uväznený v Héttorony. Podrobnejšie: monografia od Józsefa Bessenyeiho o Valentínovi Törökovi. Pozri pozn. č. 7.

24 Memoria rerum, 74-76.; Tento predpoklad vyzdvihuje aj József Bessenyei. Bessenyei, 101.

25 „...kész vasba tették lábát...“ Szerémi, 326.; Brutus János Mihály : Magyar história. X. könyv. In: A humanista történetírók. Válogatta, a szövegeket gondozta, a jegyzeteket és az utószót írta: Kulcsár Péter. Bp. 1977. 435-436.

26 Bessenyei, 98-99.

nia, ako v prípade Petra Peréniho²⁷ mohlo mať za následok, že postavil uhorskú šľachtu (aj časť doteraz podporujúca Jána) na stranu Ferdinanda, a tým ohrozoval výsledky uhorskej politiky Osmanskej ríše získané za ostatných 15 rokov. Tu ale ešte musím podotknúť, že napriek odvlčeniu Valentína Töröka, v rokoch 1541 – 1542, sa na krátky čas (po fiasku budínskej vojenskej výpravy brandenburského markgrófa Joachima) znova značná časť uhorskej šľachty zjednotila pod vládou Ferdinanda.²⁸

Z Mutnokého správy vysvitá, že sa povára, že Osmani chceli výmenou za život Valentína Töröka – získať hrady Csurgó és Szigetvár (Pozri prílohu). Keď sa k tomu priráta, že tento magnát vlastnil vo východnom Podunajsku Pápu a Gesztes, a aj informácie, podľa ktorých Turci požadovali od kráľovnej Izabely mesto Páfkostolie,²⁹ od Štefana Verbőciho zase hrad Döbrököz³⁰, nachádzajúci sa v Tolnianskej stolici, zdá sa podstata Sülejmanovho úmyslu jasná. Tieto strategicky dôležité pevnosti, ležiace popri dunajskej a drávskej vojenskej ceste mohli slúžiť ako základne na obranu Budína a napadnutie Viedne. Teraz, keď sa sultán pripravoval na obsadenie Viedne, a tým aj úplné obsadenie Uhorska, si robil nárok na všetky hrady svojich vazalov (ako aj na celé Uhorské kráľovstvo), ktoré by mu mohli pomôcť dosiahnuť jeho cieľ.³¹ Po troch rokoch zajatia Valentín Török, dúfajúc v oslobodenie, sa vzdal všetkých svojich hradov v prospech Sülejmana, ale pevnosti okupované kráľovskými vojakmi (ktoré boli považované za dôležité body formujúcej sa siete pohraničných pevností) Ferdinand I. nebol ochotný prepustiť zo svojich rúk za výmenu magnáta pochybnej vernosti.

27 Peter Peréni sa narodil v roku 1502 ako syn palatína Imricha Peréniho. Pred Moháčom bol strážcom koruny, temešským županom, hlavným dedičným županom Abovskej stolice a kapitánom Dolnej zeme. Po Moháči sa postavil na stranu Jána, ktorý ho urobil sedmohradským vojvodom. Ale podobne ako Valentín Török bol už o rok prívržencom Ferdinanda. V roku 1529 ho dal Ján zajať a odovzdal Turkom. Ale za prisahu vernosti Zápoľskému, podľa tureckej koncepcie, ho pustili na slobodu. V rokoch 1531 – 1532 bol na zasadnutiach snemu bez prítomnosti panovníka zástancom tureckej orientácie. Ale údajne sám chcel byť uhorským kráľom. Alvisse Gritti, správca Jána, ho kvôli tomu dal zajať veľkovezirom Ibrahimom. Peréni sa vyslobodil iba výmenou za rukojemníctvo syna Františka. V roku 1540 naliehal na podpísanie Varadínskeho mieru. Napriek tomu, že páter Juraj si ho vyhladal za správcu krajiny až do plnoletosti malého kráľoviča a namiesto Valentína Töröka, znova prestúpil na stranu Ferdinanda. Zúčastnil sa útoku na Budín v roku 1540, 1541 a 1542, v poslednom ako kapitán uhorských vojsk. V októbri 1542 ho dal Ferdinand uväzniť. Smrteľne chorému sa mu začiatkom roka 1548 podarilo oslobodiť z väzenia. Sztárai, 32-50.; Fodor, 97., 175-176.; Az erdélyi fejedelemség születése 41., 83.; Szakály Ferenc: Vesztőhely az út porában. Labyrinth sorozat. Bp., 1986. 71.; Szakály Ferenc: A déldunántúli hadszíntér 1526-1543. In: Pécs a törökkorban. Szerk.: Szakály Ferenc és Vonyó József. Pécs, 1999. (ďalej: Szakály: Pécs a törökkorban), 17-51.

28 Kráľ Ferdinand a cisár Karol V. hneď rok po páde Budína sa snažili obsadiť späť sídelné mesto Uhorského kráľovstva. Ich plán podporili nemecké ríšske stavy v Speyeri, uhorskí šľachtici prítomní na Banskobystrickom sneme, ako aj do Sedmohradska utiahnutý Fráter Juraj (na základe dohody v Albe Julii z 29. decembra a článkov Varadínskeho mieru). Brandenburský markgróf Joachim so svojím nemecko-uhorským vojskom ale 28. septembra 1542 a 8. októbra obliehal bez úspechu Pešť. Magyarország hadtörténete, 174-175.; Erdély rövid története, 223.

29 List s rozkazom na odovzdanie mesta Páfkostolie si vynútil ešte 6. septembra 1541 Sülejman I. od kráľovnej Izabely, ktoré už vtedy držal v rukách starý prívrženec Jána Zápoľského – Šimon Athinai literát. Čerstvo vymenovaný moháčsky sandžakbej – Kászim – prišiel „s papierom obsadiť hrad“, ale de Athinai nebol ochotný hrad prepustiť. Turci preto začali útočiť na Páfkostolie v čase medzi polovicou septembra a polovicou októbra. Napokon dobyvatelia bez úspechu museli odísť spod hradu. Szakály: Pécs a törökkorban, 38., Porembski, 40.

30 Po smrti Štefana Verbőciho panovník hneď zaujal jeho majetky. Táto akcia bola aj potrebná, veď Turci pod zámienkou, že starý kancelár prenechal sultánovi Döbröközt, si pre seba žiadali tento hrad. Verbőciho syn Imrich získal späť dedičstvo intervenciou Banskobystrického snemu v roku 1542. Szakály: Pécs a törökkorban, 41.; Komáromy, 210.

31 Mój predpoklad ešte viac posilňuje, že pred uzavretím mieru v roku 1547 na rokovaniach turecká strana navrhla, aby Ferdinand po majetkoch po Petrovi Perénim a Valentínovi Törökovi, ktoré podľa nej by právom pripadli sultánovi, platil dane. Kráľ zaplatil za majetky pána Valentína a Peréniho po 5-tisíc zlatých. Papp, 154-155.

Napokon do Drinopolského mieru v roku 1547 strany zahrnuli, že spomedzi Törökových hradov tie, ktoré vlastní uhorský kráľ alebo jeho služobníci, im aj zostanú.³²

V maďarskej historiografii József Vele ako prvý naznačil tú možnosť, podľa ktorej uväznením Valentína Töröka si chcel sultán zabezpečiť vernosť Zápoľského domu.³³ Tento predpoklad podporuje, podľa môjho názoru, aj Mutnokého správa. Sülejman, ktorý sa pri odmietnutí výmeny uhorského šľachtica (t. j. Töröka) za jeho synov odvolával na porušenie prísahy zo strany Peréniho, mohol mať vážnejší dôvod na odmietnutie tejto ponuky. V roku 1532 chcel Ján Peréni preukázať svoj proturecký postoj a posilniť svoje postavenie tureckého vazala, keď žiadal Törökovo syna za rukojemníka³⁴. V prípade Valentína Töröka sa vynára skutočnosť, že sultán sa už nesprával ako vzdorovitý váhavý pán, ale sa snažil prehĺbiť v svoj prospech oddanosť kráľovnej Izabely, zatlačenej do Zatisia a Sedmohradska, a zvyšku prívržencov.³⁵ Sülejman zase pokladal Valentína Töröka za najvhodnejšiu osobu na pribrzdenie Juraja Frátra³⁶ a na poistenie si jeho vernosti, pretože medzi nimi vládli nezmieriteľné rozpory.

K týmto možným dôvodom mohol prispieť aj štvrtý činiteľ ovplyvňujúci rozhodnutie Sülejmana. Po smrti Jána Zápoľského sa mocenské ambície Valentína Töröka neobmedzovali iba na jeho majetky, veď sa dá predpokladať, že popri maličkom kráľovičovi Jánovi Žigmundovi, chcel byť sultánovým výlučným miestodržiteľom. Jeho osoba však predstavovala v uhorskej politike Porty stále väčšiu hrozbu.³⁷ Sultán preto neprijal a ani nemohol prijať, podľa môjho názoru, ponuku veľmoža, ktorý ponúkol za rukojemníka svojich synov.

V zmysle rozhodnutia Sülejmana nemohol ísť s kráľovnou Izabelou do Lippy ani druhý veľmož na strane Jána, Štefan Verbőci. Sultán – podľa súdobých prameňov a zhodného tvrdenia literatúry – ho urobil sudcom Uhrov, ktorí zostali v Budíne, za plat 10 zlatých alebo 500 akče na deň.³⁸ Ale sultán mohol mať aj iné, dôležitejšie plány s bývalým kancelárom “Zápoľského kráľovstva”. Podľa môjho názoru Verbőci mohol dostať za úlohu riadenie časti krajiny obsadenej sultánom, kým osmanské úrady prevezmú správu v nimi plánovanej provincii.³⁹ Môj predpoklad, keďže chýbajú o tom archívne pramene, môžem podporiť iba nepriamymi dôkazmi. Sülejman nemohol nájsť na takúto úlohu vhodnejšiu osobu, než bol Verbőci, kancelár kráľa Jána, keďže – na základe jeho dovtedajšej politickej dráhy – bol

32 Bessenyei: Enyingi Török Bálint, XXVII.

33 Lele József: Szemponok Szulejmán szultán 1541. évi magyarországi döntéseihez. In: Kelet és Nyugat között. Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére. Szerk.: Koszta László. Szeged, 1995. (ďalej: Lele) 345.

34 O väznení Františka Peréniho: Sztárai, 32-50.

35 Lele, 345.

36 Utešenič (Martinuzzi) alebo Fráter Juraj sa narodil okolo roku 1484 v chorvátskej šľachtickej rodine. Bol v službách Jána Korvína, neskôr vstúpil do rehole pavlínov. Gritti ho urobil dvorským sudcom Budínskeho hradu. Po smrti benátskeho dobrodruha jeho kariéra výrazne vzrástla. V roku 1534 dostal Varadínske biskupstvo a titul dedičného hlavného župana Biharskej stolice, stal sa pokladníkom kráľa Jána. Zohral významnú úlohu pri podpísaní Varadínskeho mieru, ako aj pri uzavretí manželstva Izabely s kráľom Jánom. Po smrti kráľa sa stal tátorom jeho syna. V rokoch 1541 – 1542 bol v mene Jána Žigmunda správcom-gubernátorom Sedmohradska a Východného Uhorska. Aj dvakrát uzavrel dohodu s Ferdinandom o odovzdaní Sedmohradska (1541,1549), ale pri oboch príležitostiach kvôli nevhodnej zahranično-politickej situácii cúvol späť. V decembri 1551 ho zabili Ferdinandovi žoldnieri v Alvincon. Fodor, 96. Viac o živote Frátera a okolnostiach jeho smrti: Barta Gábor: Vajon kié az országot? Bp., 1988.

37 Vö.: Szakály: Pécs a törökörborban, 32.; ako aj Pálffy Géza: A tizenhatodik század története. Magyar századok sorozat. Bp., 2000. 99.

38 Vö.: Fraknói, 328.; Istvánffy spomína plat 50000 akče. Istvánffy, 278.

39 Turecké úrady začali s usporiadaním meštianskej a vojenskej správy novej provincie až po výprave v roku 1543. Hegyi Klára: Török berendezkedés Magyarországon. História Könyvtár 7. Bp., 1995. 39.

pokladaný za najlepšieho znalca uhorského práva a správy. Navyše Verbőciho osoba mohla znamenať garanciu stability moci pre stolice a mestá.⁴⁰

Správnosť mojej predstavy podporuje aj časť listu citovaná Fraknóim, ktorý napísal Verbőci predstaviteľom mestečka Miškovca (Miskolc) dňa 14. septembra. V tom uviedol toto, „...že jeho cisárske veličenstvo [sultán]... kapitánom cisárskych [sultánových] vojsk poslaných na spustošenie horných oblastí smerom na Bratislavu, pod hrozbou straty hlavy (statia) rozkázal, aby obyvateľstvo uhorskej národnosti, aj keď patrí k Ferdinandovi, čiže je na nemeckej strane, nech sa im neopováži škodiť a ani ich majetkom. Môžete si teda byť istý, že neutrpíte od tureckých dobyvateľov škodu alebo ujmu...“⁴¹ Toto – pravdepodobne vzniklo na nátlak beglerbega⁴² Sülejmana – list mohol slúžiť dvom cieľom. Na jednej strane na upokojenie obyvateľstva rozutekaného kvôli ničiacim nájazdníkom,⁴³ na druhej strane mohol slúžiť na presvedčenie tých, ktorí sa mohli poddať sultánovi v presvedčení, že sa im pod ochranou sultána nič nemôže stať.

Verbőci napriek preukázaným dobrým službám budínskym Turkom nevedel zabezpečiť ochranu tým, ktorí v neho dúfali. Beglerbeg mu pri jednej príležitosti dal brutálnym spôsobom najavo, kde je jeho miesto v tomto „novom svete“. Stalo sa totiž, že keď raz k nemu prichádzal Verbőci, dal zajať jedného jeho sluhu, a priamo na ulici mu dal stať hlavu.⁴⁴ Aj Mutnoky informoval o tomto incidente, o ktorom sa dozvedel od svojho budínskeho špióna: „...môj sluha videl včera na vlastné oči, že kancelár išiel k pašovi, a ako prišiel pod bránu, Turci udreli po tvári jedného jeho sluhu za ním ... Počas toho, čo je kancelár u pašu, jeho sluhu Turci zabili pri koči kancelára ...“ (Pozri prílohu).

O Verbőciho smrti – o ktorej sa dozvedáme zo stručného listu pripojeného k správe ostrihomského provizora – jestvuje viacero hypotéz. Podľa Lászla Szalayho a Vilmosa Fraknóiho starého šľachtica otrávil beglerbeg Sülejman,⁴⁵ tento predpoklad naznačuje aj zmienka v súdobých prameňoch: „...Verbőciho otrávil, zomrel...“⁴⁶ V diele Mihálya Horvátha figuruje sa ako príčina smrti tohto starého znalca práva uvádza bôľ a tajomne znejúca podmozgová žľaza – hypofýza⁴⁷. Prikláňam sa k názoru Ignáca Acsádyho, že Verbőci sa v októbri roku 1541 a následne na jar aj beglerbeg Sülejman⁴⁸ – stali obeť šíriaceho sa moru v Budíne.⁴⁹

Mutnokyho list, ako aj k nemu pripojená krátka správa slúži ako významný dopĺňujúci poznatok o danej dobe. Veď na jednej strane správa ostrihomského provizora zostavená z hlásenia Łaskiho, ktorý sa vrátil zo sultánovho tábora, ako aj špióna poslaného do turecké-

40 Budapest története III. Budapest a törökörban. Napísal: Fekete Lajos. Szerk.: Szendy Károly. Bp., 1944. (ďalej: Fekete) 172.

41 Fraknói, 328.

42 Sülejman bol najprv Tarambulským begom. Od januára 1531 získal hodnosť zulkadri, od novembra 1532 dijarbekri paša. V marci 1535 ho sultán vymenoval za bagdadskeho beglerbega, potom od júla 1539 za anatolskeho pašu. 2. septembra 1541ho sultán presunul do Budína. Vo februári 1542 ho odvolali a krátko potom aj zomrel. Gévay Antal: A budai pasák. Bécs, 1841. 5.; Fekete Lajos – Nagy Lajos: Budapest története a török korban. Bp., 1986. (ďalej: Fekete – Nagy) 11.

43 Barta, 320.

44 Vö.: Fraknói, 330-331.; Barta, 321.; Szalay László: Adalékok a magyar nemzet történetéhez. Pest, 1859.(ďalej: Szalay) 176-177.

45 Szalay, 179.; Fraknói, 332.

46 „... Werbeczyt megíttetik, meghala...“ Memoria rerum, 89.; Vö. a Szerémi, 329-330.

47 Horváth, 147.

48 Fekete-Nagy, 11.; Acsády Ignác: Magyarország három részre oszlásának története 1526-1608. In: A magyar nemzet története. Szerk.: Szilágyi Sándor V. kötet. Bp., 1897. (ďalej: Acsády) 223.

49 Acsády, 223.; Komáromy tiež nadhodil vo svojom článku tú možnosť, že Verbőciho zabil v meste zúriaci mor. Komáromy, 211.

ho Budína, a aj iných – neuvedených – správ pochádzajúcich z prameňov, ako z vojenského (pohyb tureckých nájazdníkov, počet tureckej posádky v Budíne) tak aj politického hľadiska (zajatie Valentína Töröka a jeho príčiny, budínske poníženie Štefana Verbóciho, odchod zvyšku tábora verného Zápoľskému do Lippy) mohla mať veľký význam v novej a výhodnej situácii pre Ferdinanda I. a jeho vládu, a to aj vtedy, keď prípadne aj spochybnil pravosť jedného alebo druhého dokumentu. Na druhej strane skutočnosť, že boli vyhotovené tieto dve správy – podľa môjho názoru – dokazuje to, že panovník a jeho okolie sa hneď po páde Budína snažili čo najskôr prispôbiť novým okolnostiam a podľa možností zhromaždiť čo najviac informácií o svojom protivníkovi.

PRÍLOHA:

Dem Wolgebornen herrn francisco von Reua

Mein willig dienst Seyen E. G. allzeit beuor.

Gnediger herr, mir zweiffelt nit, E. G. wisse nun mer, was sich nach euerm abschiede, hie begeben. Nemlich das Römische Majestat herrn Niclas grauen Vonn Sal[m] zum Türckischen Keiser, eins anstands halb, abgefertiget, Vnd der Türck von Ofen wider hindersich auff Constantinopel verrückt Vnnd Mahomed Beg Bassa ein streytt auff Mehern fürgenommen, aber an der Waag, welche sich zu Seer ergossen, verhindert sey worden, den[n] er hat den hauffen nit könden hinüber bringen. Bey vns haben Sie nit sonders gebrennet, on das, das feur an etliche orten schaden hatt gethon, da sie Vber nacht gelegert, Vnd es hinter jn gelassen haben, wie den zu Scharlo vnd Salcka geschehen, der and[e]r hauff aber, so auff Giarmath, der herrschafft Balassa gestreiff hat, Vnzlich Vil Volck inn die gefencknuß mitgeführt, Gott erbarme sich jr So ist herr hieronymus Laskie auch wider kom[m]en, sagt er habe den den Türckischen Keyser zwu Tagreyß von Ofen gelassen, Vnd wie er den Türck Waland auff eim rößlin laß Vmbherfurn, der sey angefeßlet an henden Vnd fussen, Vnd werde alle nacht angeschmidt an ein Ketten.

Nun hat Türck Waland dem Türcken seine beide Süne wöllen zu geisel lassen, aber der Türck hat es nit wöllen annemen, sonder gesagt, Prim Peter hab jm auch seinenn Son zu geisel geben, hab aber dannoch nitt glauben gehalten. Ehr soll im die zwey Schloß lieuern, Chargo vnnd Zigeth, hat also den Türck Waland fürgemelte zwey Schloß wie man sagt, lassen füren, Vnd befolhen, wo mans jm auff sein auffodern, nit Vnderthenig mache, soll man jn saybeln. Ich aber besorg, wo er gleich diß geschloß Vbergibt, es werde jm doch nit besser gehn.

Der Türck hat zu Ofen Solman Bassa gelassen, der zuor in Babylonien gewest ist derselb hat brüder Gregorius hauß innen. Die Janizer seind im Schloß. Ein burger aber, Vnnd ander Vngern so zu Ofen bliben, werden Vber die massen Vbel gehalten, müssen die todten Pferd aus der Statt schlaiffen, die gassen fegen, Vnd der gleichen arbeit thun. Ich kan das euren gnaden in aller warhait anzaigen, das die armenn Burger zu Ofn gern hauß Vnd hoff, hab Vnd gut, da hinden liesen, das Sie nur mit lieb dauon weren.

Steffanus Werweck der Cantzler ist noch zu Ofen, in Künig hausen behausung, sampt fünfft, an den furknecht, thor knecht Vnd koch. So ist heüt mein diener wider von Ofen Kommen, welchenn ich zum Bassa, aus beuelch meines gnedigen herrn hab abgefertiget, der sagt mir, das die Türcken die metzger zwingen, das sie die Leüt hencken müssen. So hat

mein diener gester mit seinen augen das gesehen, das der Cantzler zum Bassa gangen, Vnd wye er Vnter die thür kommen ist, haben die Türcken hinder jm seiner knecht einen in das angesicht geschlagen. Der Knecht aber schreyet seinen herrn an, er sol jn retten, aber der Cantzler antwortet jhm, was soll ich dazu thun, lieber bruder, sihest du doch woll, das ich auch Vonn ihnn gewarten muß, weil nur der Cantzler bey dem Bassa ist, schlagenn jm die Türcken, sein Knecht gar zu Todt hat bey des Canzlers wagen, Vnd lassen jn also todtt, bey dem wagen ligenn, das müste sein herr sehen, Vnd dortt kain wort darwider sagen. Die kúnigin ist zu Lippen, Vnd mit ir bruder Georgi Petrowick, Vrbanus Batthianus, Vnnd Petrus Warckosth.

Wie mir herr Laßkie, und mein diener anzeigt so sind in die zehen Tausent Turcken zu Ofen bliben, Tausent Janitzer, drey hundert Sulacken, tausent vnd fünff hundert schützen, das ander seind Raisige Vnd Schiffvolck. Diß hab ich E. G. auff dißmal wollen im besten anzeigen, bitt wöllet mich inn allen gnaden euch lassen beuolhen sein.

Datum zu Gran MDXLI

E. G. Vnderthäniger Mudtweck Prouisor zu gran

Im ein andern brieff wirt gemeldet, das der Cantzeler Werweck gestorben, Vnd auff der Juden Kirchhoff begraben sey, vnd das die Juden sonderlich bey dem Bassa Soliman wol zu hoff sind, irer Verrätherey halben Vnd den Christen Vil Vngluck machen, der Türck holt sich deß, wo zwen zeugen wider einenn sind, Vber denselben laster das recht gehn. Nun Seynd die Juden zu Ofen, wie sonst inn aller Welt, wol bekanntt, wissen der reichen burger gewlk, Vnd Vermögen, wo sie nun einem sonst nit zukommen, nemen sie zwen Türcken zu zeugen, so muß dan der arme Christer, sag was er wölle, Vnrecht haben vnd herhalten. Wolan die Vngern habens nit anders wölle haben, sonst hetten sie diesen gast wol Gehaim gelassen, Gott were jm, Dem argen Gotts lästerer Vnd Christen feind Amen.

*

Milostivému Pánovi Františkovi Révajovi

Predovšetkým ponížená služba Vašej milosti.

Milostivý Pán, nepochybujem o tom, že Vaša milosť už vie, že čo sa tu stalo po Vašom odchode. Menovite to, že rímske [kráľ] veličenstvo⁵⁰ pána grófa Mikuláša Salma poslal za tureckým cisárom, kvôli prímeriu. Ďalej Turek [sultán] sa z Budína vrátil znova do Konštantínopola a beglerbega Mehmeda⁵¹ poslal na nájazd proti Morave, ale Váh, ktorý sa veľmi rozvodnil, mu v tom zabránil, lebo nemohol cez rieku prepraviť svoje vojsko. U nás nič výnimočné nepodpálili, odrátajúc to, že oheň spôsobil na niektorých miestach škodu, hlavne tam, kde v noci táborili, a [oheň] zanechali, tak ako sa to stalo pri obciach Sarló⁵² a Szalka⁵³.

50 Ferdinand Habsburský. V rokoch bol 1526-1564 uhorským a českým kráľom. Od roku bol 1534 nemeckým kráľom, neskôr po abdikácii brata Karola V. od roku 1556 cisárom Rímsko-nemeckej ríše.

51 Presne som nevedel identifikovať túto osobu.

52 Niekdajšia usadlosť v Tekovskej stolici. Dnes sa nachádza v Slovenskej republike.

53 Niekdajšia usadlosť v Hontianskej stolici. Dnes sa nachádza v Slovenskej republike.

Druhá časť vojska zase podnikla nájazdy na panstvách rodu Balašovcov⁵⁴, v Ďarmotách, a odvliekli do zajatia početné obyvateľstvo — nech sa Boh nad nimi zľutuje. Aj Pán Hieronym Łaski sa už vrátil, [a] to hovorí, že turecký cisár [svoj tábor] nechal na dva dni chôdze od Budína, a ako nechal viesť [sultán] Valentína Töröka na jednom koníku dookola, ktorého spútali na rukách a nohách, a každú noc ho prikovali na reťaz.

Valentín Török síce chcel oboch synov dať ako rukojemníkov Turkovi [sultánovi], ale Turek toto nechcel prijať, ale [to] povedal, že aj Peter Peréni dal svojho syna za rukojemníka, ale svoju vieru aj tak nedodržel. Valentín Török nech mu odovzdá svoje dva hrady – Csurgó Szigetvár, teda ho zajali kvôli týmto dvom hradom – ako sa hovorí a rozkázali, [aby] keď na jeho vyzvanie by niekto neuposlúchol, tak ho treba stať. Mám však obavy, keď hneď [aj] odovzdá tieto hrady, aj tak nepochodí lepšie.

Turek [sultán] ustanovil pašu Sülejmana, ktorý bol predtým v Babylone, [za pašu] do Budína. On zaujal dom fráttra Juraja⁵⁵. Janičiari sú na hrade. Voči istým mešťanom⁵⁶, ako aj voči iným Uhrom, ktorí zostali v Budíne, Osmani mimoriadne zle zaobchádzajú, musia zdochnuté kone vynášať von z mesta, zametať ulice, a musia vykonávať [iné] podobné práce. Hlásim Vašej milosti všetko pravdivo, tak ako je to v skutočnosti, že chudáci budínski mešťania radi by tu zanechali svoje domy a dvory, majetky a dobytok, len aby boli ďaleko odiaľto.

Kancelár Štefan Verbóci je ešte v Budíne. Ubytovali ho kráľovskom paláci⁵⁷ spolu so [5] spoločníkmi, bez kočiša, vrátnika a kuchára. Môj sluha, ktorého som na rozkaz milostivého pána⁵⁸ poslal za pašom, sa dnes vrátil z Budína, hovorí mi: Turci nútiať mäsiarov, aby vešali ľudí. Takto môj sluha včera na vlastné oči videl, že kancelár išiel za pašom, a ako prišiel pod bránu, Turci za ním jedného jeho sluhu udreli po tvári. Sluha zakričal za svojím pánom, aby ho zachránil. Ale kancelár mu odpovedá: čo mám proti tomu urobiť? Milý priateľ, veď aj ty dobre vidíš, že sa aj ja ich musím obávať. Zatiaľ čo bol kancelár u pašu, sluhu mu Turci zabili pri koči kancelára; nechali ho tam ležať mŕtveho pri koči; toto musel jeho pán vidieť, ale nemohol povedať ani jedno slovo. Kráľovná je s frátrom Jurajom, Petrovičom⁵⁹, Urbanom Baťánim⁶⁰ a Petrom Warkočom⁶¹ v Lippe.

54 Rod Balaša s Perénim, spolu s Františkom Bebekom po smrti kráľa Jána prešiel na stranu Ferdinanda. Pravdepodobne kvôli tomu Turci z pomsty robili nájazdy a ničili na jeho majetkoch.

55 Horváth, 147, pozri pozn. č. 36.

56 Slovo mešťan v tomto prípade podľa môjho predpokladu môže poukazovať na nemeckých obyvateľov mesta. Nemeckí mešťania ešte pred príchodom tureckého hlavného vojska svoj majetok v Budíne opustili. Ale možno tu niekto z nich mohol zostať. O úteku budínskych nemeckých mešťanov. Fekete-Nagy, 59.; Fekete, 147-148.

57 Horváth, 147.

58 Tu je reč o arcibiskupovi Pavlovi Várdayovi.

59 Peter Petrovič sa narodil okolo roku 1485. Neodvrátielny prívrženec Zápoľskej koruny. Od roku 1531 bol kapitánom Lippy, o tri roky temešským županom. V roku 1541 bol jedným z poručníkov kráľovského dieťaťa, od nasledujúceho roka bol hlavným kapitánom dolných častí Uhorska. Kvôli lokácii svojich majetkov bol bezpodmienečným prívržencom tureckej orientácie. V roku 1551 musel odísť zo Sedmohradska. V roku 1556 sa stal na krátky čas miestodržiteľom Sedmohradska, pripravil príchod Jána Žigmunda a Izabely do krajiny. Zomrel v roku 1557, 98-99.

60 Urban Baťáni prišiel na svet ako syn budínskeho kastelána a pokladníka Benedikta Baťániho. Na univerzitu chodil v Taliansku, po jeho príchode domov sa stal kráľovským tajomníkom. Po Moháči bol spočiatku prívržencom Ferdinanda, potom sa postavil na stranu Zápoľského. Bol jedným z dôverných ľudí Grittiho. Zúčastnil sa na zavraždení Imricha Cibaka v roku 1534. V nasledujúcom období bol najplynnejším podporovateľom pátra Jána a Juraja, hoci nezastával žiaden zo štátnych úradov. V roku 1541 bol veliteľom budínskej stráže, potom odišiel s Izabelou do Sedmohradska. Stal sa členom kniežacej rady. Údajne ho otrávil Fráter Juraj. Fodor, 101.

61 Správne Peter Markoš. Aj on odprevadil kráľovské dojča do tureckého tábora. Vö. Memoria rerum, 65.

Ako hlási pán Łaski a môj sluha, v Budíne zostalo približne desaťtisíc Turkov⁶²: tisíc janičiarov, tristo solak⁶³, tisícpäťsto strelcov, ostatní sú jazdci a lodníci (hajós). Toto som chcel Vám – podľa najlepších vedomostí – oznámiť, prosím s veľkou milosťou rozkážte so mnou.
Dané v Ostrihome 1541

Váš ponížený služobník Mutnoky, ostrihomský provizor

V druhom liste hlásia, že kancelár Verbóci zomrel, a že ho pochovali na židovskom cintoríne⁶⁴, a tým, že sú židia hlavne pred pašom Sülejmanom veľmi milí, svojou zradou zapríčínajú veľa starostí kresťanom. Turek si ich predvolá, a keďže sú dvaja svedkovia voči jednému, nad ich hriechmi prižmurujú oči⁶⁵. Je dobre známe, že budínski židia, ako inak na celom svete, poznajú obchody a majetky bohatých mešťanov, a keďže sami sa k tomu nevedia dostať, zoberú dvoch Turkov svedčiť. Takto potom chudák kresťan, nech hovorí hocičo, nebude mať pravdu a musí prehrať spor. Nuž, Uhri síce nechceli, aby sa to zmenilo, inak by toho hosta nechali v tajnosti⁶⁶. Nech je Boh tomuto Bohu rúhajúcemu sa a proti kresťanstvu protiviacemu [milostivý] Amen!

(Z maďarčiny preložila Mgr. Diana Duchoňová)

62 Ohľadom počtu tureckej stráže som našiel rozdielne údaje. Podľa Historickéj chronológie Uhorska držal Sülejman v Budíne a v Pešti 3 000-člennú stráž. Oproti tomu má vo svojom vojensko-historickom diele Bánlaky na niektorých miestach zhodné údaje s prameňom: 2 000 janičiarov, 1 000 jazdcov a taký istý počet martalovcov, 300 solak, ako aj 54 lodí s niekoľko sto lodníkmi zostalo v Budíne. Doberdói Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. XIII. kötet. Bp., 1940. 167.

63 Szolak (lavičiar): sultánska strážna garda, ktorá získala názov odtiaľ, že používala svoju kušu (luk) a šípy v opačnej polohe. A janicsárok törvénykönyve (1606) Z tureckého rukopisu preložil, napísal úvod, register a pripravil vysvetlivky Fodor Pál. Bp., 1989. 125.

64 Vö.: Horváth, 147.; Oproti tomuto podľa Szerémiho ho pochovali v kostole Sv. Márie Magdalény. Szerémi, 330. Fekete Lajos len toľko spomína, že Verbóciho pochovali pomerne veľkou pompou a za účasti okolitých kňazov. Fekete, 173.

65 Podľa moslimskej viery nemoslimovia nemôžu svedčiť proti moslimom. Papp, 149.

66 Nedá sa určiť to, či pisateľ v tomto prípade myslel na Turkov alebo Židov.